

FRANCESC RIBAS PONTÍ

ORIGEN D'ALGUNES ADVOCACIONS LOCALS
CATALANES CONTRA LA PESTA

IV Congrés d'Història de la Medicina Catalana
Poblet, 7-9 de juny de 1985
Actes, Vol. I

En diversos moments de llur història totes les ciutats i pobles de la nostra terra s'han adreçat a Jesucrist, Maria o algun sant perquè intercedissin prop de Déu demanant la prevenció o la fi d'epidèmies. Sovint la intercessió invocada era una advocació de la qual hi havia imatge o relíquia venerada en la mateixa localitat o en algun santuari veí. Però algunes vegades i per motius diversos, reals o llegendaris, s'invocaren unes altres advocacions amb les quals s'iniciaven noves veneracions locals o se n'apadrinaven d'anteriors. Aquí recollim, disposades en agrupaments, les dades que coneixem sobre l'origen d'aquestes altres advocacions contra la pesta invocades als Països Catalans i extretes principalment d'històries i monografies locals i d'alguns goigs.

APARICIONS

Àngel Custodi

Perpinyà. La tradició diu que el 1200 s'escaigué a Perpinyà la pesta "inguinària" durant la qual un àngel amb una espasa amenaçadora de càstig del cel s'hauria aparegut en el carrer de la Budelleria, on s'assentava el vici, després dit de l'Àngel. I feta expiació pels perpinyanesos hi hauria reaparegut per anunciar-ne la fi el 16 de maig (1). Però si tal pesta fou inguinària no hauria estat anterior a mitjan s.XIV. De fet, el carrer dels Àngels es troba esmentat el 1439, i la commemoració d'aquella diada el 1495 (2).

Tortosa. Els goigs vuitcentistes de l'Àngel Custodi de Tortosa en canten l'aparició i protecció durant una epidèmia, el nomenament de patró i l'erecció d'una capella (3). No se sap quan s'escaigué, però diverses notícies ens fan sospitar la dècada de 1440. Així, el primer d'agost de 1444 se celebrà una processó en honor de l'Àngel, i en el mes d'octubre hom li digué una missa diària a la capella a ell dedicada de la Casa de la Ciutat (4). El 1446 el capítol de la Seu disposà tenir ofici propi del sant i el 1448 es col·locà una imatge de l'Àngel en una font (5).

Serós. La llegenda diu que un àngel amb blanca cavalcadura i brandant l'espasa contra la pesta salvà Serós (el Segrià) el 1529 (6).

Mare de Déu

Remei, a València. Durant la pesta negra a València, segons una tradició, la nit de l'1 d'octubre de 1348 la Verge Maria s'hauria aparegut a la vídua d'un empestat i li hauria promès la fi de la pesta si feien una processó a l'ermita de la Pietat i canviaven el títol pel del Remei. Ultra fer-ho així, la Mare de Déu del Remei s'hauria nomenat patrona de la ciutat i regne de València. Però ja en el s.XVIII es demostrà la falsedat de la llegenda (7).

Miracle, a Riner. Segons la informació redactada al cap de cinc dies, el 3 d'agost de 1458 s'esdevingué en un prat de Riner (el Solsonès) l'aparició de la Mare de Déu que se'n diria del Miracle, com una infanta de dos a tres anys amb mantell vermell i portant una creu com la de l'altar parroquial de sant Sebastià, a dos nens que pasturaven, a qui manà comunicar que es fes penitència i processons per a fer cessar la pesta que hi havia (8).

Pinós. El primer de setembre de 1507, segons l'acta notarial del dia 5, s'aparegué la Verge Maria, com una dona vestida de vermell, a un devot vianant que trobà tancada la capella de la Mare de Déu a la serra de Pinós (el Solsonès); li preguntà per la pesta a Cardona i li encarregà que comunicés als jurats que es restablís el culte a la susdita capella i Déu tindria misericòrdia (9).

Socors, a Oriola. Un regidor fugitiu de la pesta de 1510 a Oriola anà a viure tocant a l'ermita de Sant Pere. Resant-hi perquè cessés el flagell, sentí que la Verge li deia que la pesta acabaria quan a la vila rebessin la seva imatge i els Dominics. La imatge entrà en processó amb aclamacions a la Mare del Socors, i després es construí el convent de Sant Domènec, on s'hostatjà (10).

Portal del Romeu, a Tortosa. Els goigs de la Mare de Déu del Portal del Romeu, de Tortosa, del 1680, canten que en un mortal contagi cardio-respiratori causat per una boira, la Verge s'aparegué als dos jurats que fugien i els manà cantar-li una antífona per aplacar Déu i cessar l'assot. I en fer-ho el vent escampà la boira contagiosa. Mentre que l'historiador que donà a conèixer aquests goigs considera que probablement al·ludeixen la pesta de 1650 (11), els altres historiadors tortosins parlen dels fets cantats com si realment s'hi haguessin escaigut (12), però tal epidèmia hem de descartar-la per haver estat de manifesta simptomatologia bubònica, de manera que en realitat els goigs podrien referir-se a la grip de 1580.

Misericòrdia, a Reus. El 1592 la pesta causà poques defuncions a Reus. I és que, segons la tradició, la Mare de Déu, figurada com la imatge local de Betlem, el 27 de setembre de 1592 s'aparegué a una pastora i li encarregà que comunicués als jurats que la pesta cessaria si es continuava l'oblidada devoció de la Candela. La noia no fou creguda, però d'una segona aparició li resta una rosa impresa a la galta, la qual desaparegué quan l'endemà es cantà un tedeum a la capella de Betlem. Aquesta fou bastida amb la deixa d'un empestat de 1530 i la imatge era l'abans dita dels Set Goigs i des d'aleshores de Misericòrdia, per a la qual en el lloc de l'aparició es construí una capella, que s'amplià després de la pesta de 1652 (13).

Esperança, a Tivissa. Segons la tradició, durant la pesta de 1629 a Tivissa (la Ribera d'Ebre), la Mare de Déu s'aparegué a un veí, aquest ho comunicà, s'invocà la protecció marial i el mal començà a minvar el dia de l'Esperança, el qual és festa votada amb processó que canta un tedeum en el lloc de l'aparició (14).

Gràcia, a Altura. Diu la tradició que la Mare de Déu de Gràcia, d'Altura (Alt Palància), venerada en un altar de la parròquia, s'aparegué al sacerdot de la seva capellania el 1636 i li prometé que si els veïns continuaven cantant-li la missa de l'alba cada dissabte, la vila es veuria lliure de pesta. I realment se'n veié el 1648, quan en fou afectada la comarca de Sogorb (15).

Bonsuccés, a Vilafranca de Conflent. Quan el 1652 Vilafranca de Conflent era empestada, els sans se n'anaren, tancaren els tres portals i acamparen a fora. Una persona pietosa hauria vist una Mare de Déu portant tres claus, ho relatà i morí. En seguir les seves instruccions es trobà una imatge de Maria amb tres claus, i organitzada una processó, aquestes obriren els portals i els malalts guariren en veure la imatge, la qual restà a l'església dels Franciscans i ara a la parroquial (16).

Sants

Vicent Ferrer, a València. Un biògraf de sant Vicent Ferrer afirma que el 1600 el sant preservà de pesta a València, quan es deixà veure amb una espasa a la mà sobre el portal anomenat de Sant Vicent (17).

Sebastià, a Vinaròs. Conta la tradició que els habitants de Vinaròs esporuguits per la mortaldat de la pesta de 1650, pujaren a l'ermita de Sant Sebastià a trobar la imatge del sant per a baixar-la en processó, que passà per davant de l'hospital d'empestats, els quals aclamaren el sant a crits i a la nit el veieren com un jove senyor ple de llum que, anant de llit en llit, els deixà guarits a tots (18).

PRODIGIS

Sant Narcís, a Girona. L'exèrcit francès que el 1285 assetjà Girona fou afligit per una epidèmia a seguit d'una epizootia del bestiar cavallí, propagada per grans mosques. El 1348 Jacme d'Agramont diu que aquestes s'engendraren dels cossos podrits i que és fama que ho foren per miracle (19). Alhora, historiadors fantasiosos anaren fabricant la llegenda que les mosques sortiren del sepulcre de sant Narcís, que hauria estat profanat pels francesos, i àdhuc del nas del sant. El 20 d'octubre 1589 Girona votà celebrar processó anual el 29 d'octubre, diada de sant Narcís, al qual hom atribuï que la ciutat fos molt poc afectada de la pesta d'aquest any (20), puix que, segons la llegenda, un francès que llançava unes pólvores amb les quals empestà el Principat, quan fou descobert i ja era condemnat a mort confessà que no pogué entrar a Girona perquè se li interposà un bisbe revestit de pontifical (21).

Sant Crist dels Lloris, a Ciutat de Mallorca. Pregant el 1493 la fundadora Isabel Sifré al sant Crist que avui es venera a l'església de Sant Miquel, de ciutat, per demanar que cessés la pesta, veié dos àngels amb uns poms de lliris blancs que dipositaren a l'altar del Crist, ara dit dels Lloris. Ella entengué rebrells del cel per a aplicar-los als empestats i en fer-ho molts guariren (22).

Mare de Déu de les Sogues, a Cassà de la Selva. La tradició conta que la Mare de Déu de l'Esperança que es venerava en un altar de la parròquia de Cassà de la Selva (el Gironès) fou trobada agafada a les cordes, o sogues, de les campanes del cloquer, quan hom acudí a veure qui les tocava a deshora i de manera distinta després de dies de no sentir-les tocar a causa de baixa. El poble entengué que era cridat a penitència i en fer-la cessà aquella. I la Verge passà a dir-se de les Sogues (23). Hi ha referència de pesta a Cassà el 1530.

Sant Crist de la Confraria, o de la Corona, a València. El 1558 una dotzena de devots convingueren de sufragar una missa diària al sant Crist de l'església de Santa Caterina, de València, perquè els preservés de la pesta d'aleshores. Al cap d'un temps i per estalviar diners, un d'aquells es donà de baixa, i el mateix dia fou ferit de glàiola, de la qual morí. La confraria es restaurà després que en la pesta de 1647 el rector i dos feligresos que volgueren comprovar canvis d'aspecte del rostre de la imatge aviat moriren del contagi (24).

Mare de Déu del Tura, a Olot. L'epidèmia de 1589 no envaí Olot perquè, segons la llegenda, un sembrador de pesta que la posà a les piques d'aigua baneita de la capella de la Mare de Déu del Tura restà immovilitzat fins que invocà la Verge i prometé buidar-les, i en fer-ho pogué moure's. Els olotins, sorpresos, trobaren seques les piques. I aquell se n'anà a sembrar el mal a Barcelona, on fou descobert i sentenciat, tal com se sabé a Olot i veié un olotí que anà a Barcelona (25). Tant aquesta llegenda com la susdita de sant Narcís a Girona tenen un fons verídic comú. Efectivament, quan la pesta esclatà a Barcelona el Consell de Cent contractà un francès que es feia passar per metge, però quan fou descoberta la falsia el mateix Consell el condemnà a morir esquarterat i el seu cap restà exposat en una gàbia penjada a la façana de la Casa de la Ciutat (26).

Sant Sebastià, a Xixona. Una veïna de Xixona (l'Alacantí) que el 24 de juliol de 1600 resava perquè la pesta no entrés a la vila a una imatge de sant Sebastià venerada en una fornícula de casa seva, observà que el sant plorava, i malgrat eixugar-li les llàgrimes el plor continuà tot el dia. Des d'aleshores la imatge es venera a la parròquia (27).

Sant Vicent Ferrer, a Agullent. Segons un document d'octubre de 1600 la pesta afligia Agullent (la Vall d'Albaida). Fou invocat sant Vicent Ferrer, i el 4 de setembre en anar a encendre la llàntia del sant en la seva ermita ja es trobà encesa malgrat ésser la porta tancada. I des d'aquell dia començà a cessar el mal. Els goigs, tinguts per siscentistes, canten que els malalts guariren en untar-nos amb oli de la llàntia (28). El cas anticipa en gairebé dos segles la cura amb fregues d'oli calent emprades a l'hospital d'Esmirna cap a la fi del s. XVIII.

Sant Roc, a l'Alguer. Les monges Clarisses de l'Alguer creien que el 1681 la pesta no entrà al seu convent perquè aconsellades per un pelegrí resaren l'antífona de sant Roc Ave Roche (29).

Mare de Déu de les Febres, a Canet de Berenguer. Diu la tradició que procedent de Roma cap el 1520 fou portada a Canet de Berenguer (el Camp de Murvedre) una icona de Maria, la qual restà oblidada fins que en sentir-se copets estranys en temps de febres fou retrobada. I nomenada protectora cessaren aquestes (30).

DIADES EPIDÈMIQUES

Vigília de començar la pesta

Santa Caterina, a Blanes (la Selva), el 25 de novembre de 1650 (31).

Dia d'acordar-se el vot

Sant Joan i Sant pau, a Malgrat (el Maresme), el 26 de juny de 1651 (32).

Dia de cessar la pesta

Santa Anna, a València, el 26 de juliol de 1490 (33).

Visitació de la Mare de Déu, a Oriola, el 31 de maig de 1559 (34).

Mare de Déu de la Seu, a Xàtiva, després d'una processó de penitència, el 5 d'agost de 1600 (35).

Mare de Déu de l'Esperança, a Tivissa, 18-desembre-1629 (Cf. Aparicions).

Mare de Déu de la Victòria, a Tuïr (el Rosselló), el 7 d'octubre de 1631 (36).

Sant Gregori, a Palaldà, de Banys d'Arles (el Vallespir), el 12 de març de 1632 (37)

Sant Martí, a Olot, l'11 de novembre de 1651 (38).

Santa Rosalia, a Ciutat de Mallorca, el 4 de setembre de 1653, segons la tradició. En agraïment la Ciutat li va erigir un altar a l'església de l'Hospital General (39). Tal data és intermèdia de les donades pels autors: febrer de 1653 i maig de 1654 (40).

ELECCIONS

Insaculació

Mare de Déu de les Virtuts, a Villena, on segons la tradició el 1474 sortí elegit pels fugitius de la pesta, acampats fora vila, el nom no dipositat

de Mare de Déu de les Virtuts (41).

Mare de Déu de la Salut, a Xàtiva, trobada a l'església de Santa Tecla, el 5 de novembre de 1647, en vigílies de pesta local l'any següent (42).

Sant Andreu, a la Selva del Camp (el Baix Camp), on el 4 de juny de 1651 es votà un patró especial perquè cessés la pesta, sortejat entre els 274 sants del Breviari, i sortí la butlleta de sant Andreu, el qual ja era patró de la vila (43).

Sant Joan Degollaci, a Vilanova i la Geltrú, on el 20 d'agost de 1679, per por de malalties, es votà la festa anual de la Degollació de sant Joan Baptista, elegit a la sort entre aquest, sant Antoni de Pàdua i sant Francesc Xavier (44).

Mare de Déu de la Font de la Salut, a Barcelona, on a causa de la mortalitat que el 1726 patia el convent de les Mínimes, la comunitat sortejà un títol marià (45).

Santa Creu, a la Riera de Gaià (el Tarragonès), per epidèmia a la vila en 1809 (46).

Votació

Sant Joan de la Creu, a Vilapiana del Camp (el Baix Camp), elegit el darrer terç del s.XVIII després d'una epizootia que afectà als animals de càrrega (47), la qual creiem que deuria ésser la de 1783.

ADVOCACIONS FORASTERES

Sant Jaume de Galícia. El 23 de desembre de 1457 ja havien retornat a Manresa els pelegrins tramesos a Sant Jaume de Galícia a causa de la pesta. Durant la de 1482-83 n'hi enviaren Barcelona, Girona dues vegades, Gurb de la Plana (Osona), Manresa y Perpinyà (48).

Sant Roc, a Barcelona. En cerca d'una nova advocació contra la pesta, a Barcelona, el 24 de març de 1476 es convingué edificar una capella a sant Roc, amb almoines, per suggeriment del penitencier del papa, el qual referí que fent-ho així s'havien deslliurat moltes ciutats d'Itàlia (49). La capella es bastí a l'església de Santa Eulàlia de Mèrida.

Santa Maria de Montserrat. Els romeus que el 1483 Girona envià a Santiago havien de passar per Montserrat i encarregar-hi cinc misses (50). El 8 de desembre de 1515 el Consell d'Igualada ordenà l'anada anual en processó a Montserrat a portar-hi un ciri (51). El 23 de juny de 1523 el Consell de Cervera acordà enviar dos pelegrins a Montserrat a fer-hi cantar els Set Goigs de la Mare de Déu (52).

Sant Roc, a València. Per alliberar-se de la pesta de 1490 els Carmelites de París dedicaren cultes a sant Roc. I el mateix any els imitaren els de València i en el seu convent fundaren confraria i capella del sant (53).

Sant Sebastià, a Ciutat de Mallorca. La pesta començada a Mallorca el 1521 acabà quan, fugint dels turcs, l'ardiaca de Rodes s'emportà un braç de sant Sebastià i el 3 de setembre el donà a la Seu de Palma (54).

Mare de Déu del Confaló, a Ciutat de Mallorca. Com que la pesta catalana de 1589-90 no entrà a Mallorca, el 1590 la confraria de l'Assumpció, de l'església de Santa Eulàlia, de Palma, s'agregà a la del Confaló, de Roma, i canvià aquell títol per aquest (55).

Concepció, a Barcelona. Un full de remeis contra la pesta, imprès el 1630 a Barcelona, còpia el que es diu revelat per sant Bartomeu, en figura de pobre, a les Clarisses de Coimbra, en una pesta. Consisteix a cantar cada dia una antífona mariana i la seva oració, amb dues en llatí (56). Una traducció catalana impresa arran del còlera de 1854 va endreçada a la Concepció (57).

Santa Rosalia, a Torredembarra. El 1624 s'inicià a Palerm el patrocini de santa Rosalia contra la pesta. Durant la de 1640 a Torredembarra (el Tarragonès) per consell d'un pelegrí s'anà a Tarragona per portar-se'n un quadre de la santa que es trobà a les golfes de casa d'un marxant. Quan el 15 de juliol el quadre entrà a la vila s'aixecà un núvol en senyal de cessar l'epidèmia (58).

Santa Anastàsia, a Ripoll. Els dies 11, 12 i 13 d'octubre de 1650 al monestir de Ripoll es practicà una devoció, treta d'un quadern molt antic, que provenia d'un monestir de monges de Santa Elisabet, d'Itàlia, i s'havia practicat amb èxit a Saragossa i Tortosa. Consistia a cantar en l'alba de tres dies seguits la missa *Lux fulgebit*, segona del dia de Nadal, amb una oració a sant Sebastià i una altra a santa Anastàsia (59), la qual es commemora justament el dia de Nadal.

Sant Crist de les Agonies, o del Mar a Benicarló. Segons la tradició, la pesta de 1650 acabà a Benicarló (el Baix Maestrat) quan en el mes d'octubre es feren pregàries a un sant Crist que hi va portar aleshores un captiu fugitiu arribat per mar de Tunis (60).

Sant Nicolau de Tolentí, a Barcelona. L'advocació de sant Nicolau de Tolentí contra la pesta començà el 1632 a Lió. El 14 de maig de 1651 els consellers de Barcelona assistiren a l'ofici de la festa del sant al convent del seu orde, de Sant Agustí. I segons el Dietari moltes persones guariren miraculosament (61).

Mare de Déu de Vallivana, a Picassent. El 1672 la Verge de Vallivana s'invocà a Morella contra malalties febrils. I el 1738 ho fou a Picassent (l'Horta), on se li practicà una novena i es portà en processó una petita imatge posseïda per un sacerdot morellenc. I com que la malaltia cedí, es bastí un santuari (62).

Santa Majestat, a Beget. Els goigs del sant Crist Majestat de Beget (la Garrotxa) impresos el 1741, canten que en una pesta Tèrrega li ofrenà un joiell (63).

Sant Rafael, a Tarragona. Amb el precedent de protegir Còrdova en una epidèmia, les monges del convent de Santa Clara, de Tarragona, invocaren sant Rafael en el tifus de 1809. I agràides li feren un altar (64).

Creu de sant Zacarias, a Cervera i a Igualada. Es diu que el 1546 els PP. Conciliaris de Trento foren preservats de la pesta per les oracions de la creu de sant Zacarias, que l'any de còlera de 1834 publicaren en full solt, ultra diversos impressors, dues Congregacions: la de Maria Santíssima de la Bona Mort, de Cervera (65), i la de Nostra Senyora de la Consolació, d'Igualada (66).

Jesús, a Olot. Una glossa de la Quarteta endreçada a Jesús, atribuïda al beat Diego José de Cádiz, i començada a divulgar amb motiu de febre groga a Andalusia, també fou editada per la Confraria de la Minerva, d'Olot, en el còlera de 1854 (68).

Mare de Déu del Roser, a Cervera. Una aurora convocant a rosari a l'església de Sant Domènec, de Cervera, l'any de còlera de 1854, canta la protecció

de la Verge del Roser a Lisboa en una pesta. Però no esmenta la de 1682 a la pròpia Cervera (68).

Mare de Déu de la Cova Santa, a Alcoi. El 1854 s'observà a Alcoi un descens del còlera en començar a l'església de Sant Maure una segona novena a la Verge de la Cova Santa, d'Altura (69).

HOMOFONIES

Sant Joan Degollaci, Marganell. La capella de sant Joan Baptista, del mas la Calcina, de Marganell (el Bages), fou feta edificar el 1667 per Joan Calcina i Torroella, que quan tenia tres anys fou l'únic supervivent local de la pesta de 1652 (70).

Mare de Déu de Bellvitge, a Barcelona. La Verge de Bellvitge, de l'Hospitalet de Llobregat (el Barcelonès), fou venerada contra la pesta en una capella del carrer de l'Hospital, de Barcelona, els s. XVIII i XIX (71), fins el 1882.

Mare de Déu de l'Erola, a Viladrau i a Hortsavinyà. Els goigs vuitcentistes de la Verge de l'Erola, de la seva capella de Viladrau (Osona), la titulen advocada contra la verola (72). L'ermita homònima, d'Hortsavinyà, de Tordera (el Maresme), fou bastida al tombant del s. XVIII-XIX per un propietari guarit de la verola (73).

Sant Muç, a Rubí. El 27 de maig de 1855 la colla dels Xatos de Sant Muç, agraïda de no ésser atacats els seus membres pel còlera de 1854, anà en romeria a l'ermita de Sant Muç, de Rubí (Vallès occidental), a ofrenar un retauló que representa el propi romiatge (74).

HOMOTÍPIA

Mare de Déu de Guadalupe, a Barcelona. Els goigs siscentistes de la Verge de Guadalupe, impresos a Barcelona, canten: "Puix curau de trencadura / de pesta hens vullau guardar", en relacionar dos mals de freqüent localització engonal (75).

BIBLIOGRAFIA

- 1.- POC, Reginaldo: "Vida y milagros de San Galderique", Perpignan. Impresa en casa de Luís Roure librero, 1627, pág. 79-81.
- 2.- VIDAL, Pierre: "Histoire de la ville de Perpignan depuis les orgines jusqu'au traité des Pyrénées", París, H. Welter editeur, 1897, pp. 498 s.
- 3.- "Goços del glorioso Sto. Angel Custodio que se venera en la ciudad de Tortosa". Tortosa, Imprenta de la V. de Puigrubí.
- 4.- BAYERRI y BERTOMEU, Enrique: "Historia de Tortosa y su comarca", VIII, Tortosa, Imprenta de Algeró y Baiges, 1959, p. 518.
- 5.- O'CALLAGHAN, Ramón: "Anales de Tortosa", II, Imp. Católica de Gabriel Llasat, 1887, p. 13.
- 6.- LARA I PEINADO, Frederic: "Notes històriques" en "Goigs en lloança del gloriós Sant Àngel Custodi de la vila de Serós, venerat en la seva capella de la església de Serós", Lèrida, Instituto de Estudios Ilerdenses, 1976, verso.
- 7.- TEIXIDOR, Josef: "Antigüedades de Valencia. Observaciones críticas. Escribiólas en 1767", II, Valencia, Imprenta de Francisco Vives Mora, 1895, pp. 437 s.
- 8.- CAMOS, Narciso: "Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña" Reedición de la obra publicada en 1657, Barcelona, Editorial Orbis, 1949, pp. 437 s.
- 9.- Ibidem, pp. 447 s.
- 10.- SANCHEZ PEREZ, José Augusto: "El culto mariano en España", Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1943, pp. 393 s.
- 11.- FERNANDEZ Y DOMINGO, Daniel: "Anales o Historia de Tortosa", Barcelona, Establecimiento tipográfico de Jaime Jepús, 1867, pp. 174. 314 s.
- 12.- O'CALLAGHAN: op. cit., p. 15. BAYERRI, op. cit., p. 701.
- 13.- MINGUELL Y GASULL, Ramón: "Memoria histórico-descriptiva del santuario de Misericordia de la ciudad de Reus", Lèrida, Tipografía Mariana, 1888, pp. 10-15. 34.
- 14.- BRU I BORRAS, F. Marius: "Fulls d'història de la vila de Tivissa i del seu territori antic", Barcelona, Aymà S.L. editors, 1955, pp. 222-224.
- 15.- MORRO, Luís: "Ligera reseña de las principales imágenes y santuarios marianos de la Diócesis de Segorbe", en "Certamen público de 1923, Nuestra Señora de la Sacristía", 2ª parte, Lèrida, Academia Bibliográfica Mariana, 1924, p. 195.
- 16.- "Notice" en "Goigs de Nostra Senyora del Bon Succés", Perpignan, Typ. Charles Latrobe, 1899, p. 4.
- 17.- VIDAL Y MICO, Francisco: "Vida del valenciano apóstol de la Europa, S. Vicente Ferrer"... Nueva ed., Valencia, Juan Mariana editor, 1857, p. 400.

- 18.- BORRAS JARQUE, Joan M.: "Història de Vinaros", I. Editorial Correo de Tortosa, 1929, pp. 193 a.
- 19.- VENY I CLAR, Joan: "Remigent de preservació de pestilència" de Jacme d'Agramont (s. XIV), Tarragona, Diputació Provincial, 1971, p. 60.
- 20.- PLA GARGOL, Joaquín: "Santos Mártires de Gerona (San Félix, San Narciso y otros Santos)", Gerona-Madrid, Dalmau Carles, Pla, editores, 1955, p. 71.
- 21.- "Novena al gloriós pare Sant Narcís, fill, bisbe, martyr, generalíssim y patró de Girona"... 1716, Gerona, per Agustí Fagaró i Oliva, s.a., pp. 40 s.
- 22.- TRUYOLS, Antoni: "Monografia històrica de la iglesia parroquial de Sant Miquel de Palma,...", en "Certamen público de 1929. Ntra. Sra. de la Salud de Palma de Mallorca", 4ª parte, Lérida, Academia Bibliográfica-Mariana, 1930, p. 90.
- 23.- CONSTANS, Lluís G.: "Girona bisbat marià. Història, art, pietat, folklore", Barcelona, 1954, p. 157. AMADES, Joan: "Xilografies Gironines", II, Girona, Editorial J.M. Gironella, 1948, p. 107.
- 24.- TEIXIDOR: op. cit., I, pp. 318 s.
- 25.- CAMÓS: op. cit., p. 151.
- 26.- FERRAN, Jaime; VINAS Y CUSI, Federico y GRAU, Rosendo de: "La peste bubónica. Epidemia de Porto (1899) y Epidemias de peste ocurridas en Barcelona", Barcelona, Tipografía Sucesor F. Sánchez, 1907, pp. 443 s.
- 27.- GALIANA I CARBONELL, Ferran: "Carta personal a l'autor (5-11-74). Resum de L'Acta Notarial del Miracle.
- 28.- BATLLORI, Miquel: "Agullent i la seva ermita de Sant Vicent Ferrer", 1934-35, en IDEM, "Catalunya a l'època moderna. Recerques d'història cultural i religiosa". Col. estudis i documents, 17, Barcelona, ediciones 62, 1971, pp. 367-370. 375-377.
- 29.- TODA, Eduart: "Un poble català d'Itàlia, L'Alguer", Barcelona, impremta la Renaixença, 1888, p. 56.
- 30.- "Gozos a Nuestra Señora contra las calenturas, venerada en el lugar de Canet de Murviedro", s.d.
- 31.- CAMÓS: op. cit., p. 141.
- 32.- PARAREDA Y ROBERT, Fèlix: "La vila de Malgrat i sos contorns", Blanes, R. Roig impressor, 1915, pp. 81 s.
- 33.- TEIXIDOR: op. cit., II, p. 193.
- 34.- RIBELLES, Bartolomé: "Epidemias padecidas en Valencia", 1804, en BOIX, Vicente, "Historia de la ciudad y reino de Valencia", I, Valencia, Imprenta de Benito Montfort, 1845, p. 488.
- 35.- SARTHOU CARRERES, Carlos: "Devociones setabenses", Játiva, Imprenta editorial, 1924-25, pp. 140 s.
- 36.- CAMÓS: op. cit., p. 410.

- 37.- "Paroissé de Palalda. Goigs del gloriós Sant Gregori, papa", Perpignan, Typ. Charles Latrobe, 1898, p. 4.
- 38.- CASTELLÀ LLOVERA, F.: "Notas históricas de Olot", 11, Olot, Biblioteca de El deber, 1906, p. 60.
- 39.- ANDREU I SANTANDER, Joan-Bernat: "Nota històrica" en "Goigs a llaor de Santa Rosalía que es venera a la Seu de Mallorca", Col. La Sibil·la, 18, Palma, 1979, verso.
- 40.- FUSTER FORTEZA, Gabriel: "Profilaxis de una peste bubónica (Mallorca-1820)", en "Anales de la Real Academia de Farmacia", Madrid, XXX, nº 5, noviembre 1964, p. 310.
- 41.- SANCHEZ NAVARRETE, Manuel: "Itinerario mariano valentino", Valencia, Asociación católica de maestros, serie C, núm. 3, mayo 1954, p. 76.
- 42.- DOLZ DEL CASTELLAR, Estevan: "Año virgineo, cuyos días son finezas de la gran reina del cielo Maria Santísima", 4, Barcelona, Juan Jolís impresor, 1751, pp. 152 s.
- 43.- FORT COGUL, Eufemià: "La peste a la Selva i el patronatge de Sant Andreu", La Selva del Camp, Analecta Selvatana, 1951, pp. 27 s.
- 44.- GARI Y SIUMELL, José Antonio: "Descripción e historia de la villa de Villanueva y Geltrú, desde su fundación hasta nuestros días", Villanueva, imprenta y librería de Leandro Creus, 1860, p. 194.
- 45.- "Gozos a la Virgen María con el título de la Fuente de la Salud", que se venera en el convento de religiosas Mínimas de Barcelona, Barcelona Imprenta de los Herederos de la V. Pía, calle de la Princesa, s.a.
- 46.- "Goigs en honor de la Santa Creu venerada per vot de poble, a la parròquia de la Riera (...) des de l'any del Senyor 1809", Serie Vives Sabaté, nº 174. 1979.
- 47.- SALUDES I REBULL, Isidre: "Vilaplana a mig segle XVIII (Monografia històrica). Edita: Parròquia de Vilaplana, 1978, p. 92.
- 48.- RIBAS PONTI, Francesc: "Pelegrins catalans a Santiago en temps de pesta", en III Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Lleida, 1981". Actes, IV.
- 49.- DURAN I SANPERE, Agustí: "Barcelona i la seva història", 11, "La societat i l'organització del treball", Barcelona, Curial, 1973, p. 519.
- 50.- RIBAS PONTI: *Ibidem*.
- 51.- SEGURA, Joan: "Història d'Igualada", 1, Barcelona, Estampa d'Eugeni Subirana, 1907, pp. 477 s.
- 52.- GOMEZ, Frederic: "Documents referents a peregrinatges que la vila de Cervera féu a Madona de Montserrat per obtenir pluja", en *Analecta Montserratensia*, 111, 1919, p. 319.
- 53.- TEIXIDOR: *op. cit.*, 11, p. 41.
- 54.- FUSTER FOTEZA: *op. cit.*, p. 309.
- 55.- LLOMPART, Gabriel: "La Virgen del Manto en Mallorca. Apunte de iconogra-

- fía bajomedieval y moderna", en *Analecta Sacra Tarraconensia*, XXXIV, 1961, p. 272.
- 56.- GUEVARA, Francisco de: "Remedios espirituales y corporales curativos, y preservativos de pestilencia", Barcelona, por Sebastian (sic) y Jayme Matevad, 1630, pp. 2 s.
- 57.- "Oració molt devota a Maria Santíssima de la Concepció per alcanzar de sa poderosa intercessió lo remey en lo temps de pestilencia, tradufda en català per un devot de la mateixa Reyna", Barcelona, llibreria de Joseph Solà, imprenta de Torras, s.a.
- 58.- ROVIRA Y OLIVER, Rosalino: "Santa Rosalía virgen palermitana", 2ª ed. aumentada, Tarragona, Tipografía de José Pijoan, 1928, pp. 27-30.
- 59.- CUNILL, S.: "Devoció en temps de pestilència", en "Butlletí del Centre Excursionista de Vich", 1927, núms. 57-58, pp. 102-104.
- 60.- BALAGUER, Wenceslao: "El Santo Cristo del Mar de Benicarló", 1926, Benicarló, Gráfica Pratsevall, 1972, pp. 28. 35.
- 61.- "Manual de novells ardots vulgarment apel·lat Dietari de l'antich Consell barceloní", XV, Barcelona, Ajuntament, imprenta d'Henrich i Companyia, 1916, p. 139.
- 62.- LERMA SERRA, Amadeo: "Picasent y su devoción a la Virgen de Vallivana", en *Anales del Centro de cultura valenciana*, 2ª época, XXV, 1957, pp. 131 s.
- 63.- "Coblas a llaor, y gloria de la Santa Magestat, patrona de la parròquia de Baget", Gerona, per Jaume Bro estamper y llibreter, 1741.
- 64.- "Gozos en alabanza del glorioso arcángel San Rafael, para el convento de Santa Clara, de Tarragona", s.d.
- 65.- "Antídoto contra la peste según afirma Portugal, Cádiz, Málaga, Orihueia y otros donde se nota no haberse contagiado las casas, en cuyas puertas han fijado estas Cruces, ni las personas que consigo las llevan", Cervera, Congregación de María Santísima de la Buena Muerte, Reimpreso por Bernardo Pujol, s.a.
- 66.- "Forma de cruz. Saludable remedio contra peste", Igualada, a espensas de Nª Sª de la Consolación, imprenta de Abadal, 1834.
- 67.- "Quarteta del P. Fray Diego Josef de Cádiz aconsejando a todos que la pusiesen en las puertas de sus habitaciones con motivo de la epidemia como la que actualmente nos aflige", Olot, cofradía de la Minerva, imprenta de los Hijos de Dourem y Paulí, s.a.
- 68.- "Letrillas del Rosario de la Aurora, que se cantan en la ciudad de Cervera; para estimular a los fieles a la devoción de este Santísimo remedio eficaz contra toda peste y males", Cervera, imprenta de Bernardo Pujol, 1854.
- 69.- CORREdera GUTIERREZ, Eduardo: "El libro de la Cueva Santa", edita PP. Carmelitas - Cueva Santa, 1970, p. 167.
- 70.- "Notas históricas", en "Goigs en llaor del insigne precursor de Jesuchrist Sant Joan Degollaci que's venera en la capella de la Calcina, situada en la parròquia de Sta. Cecília de Montserrat", Barcelona, Tipografía

Catòlica, 1903, verso.

- 71.- "Goigs de Nostra Senyora de Bellvitja, advocada contra la peste, que cantan en la sua devota capella del carrer del Hospital", Barcelona. En la estampa de Joseph Rubió, s.a.
- 72.- "Goigs de Ntra. Sra. de la Aroia, que se cantan en sa capella situada en la parròquia de S. Martí de Viladrau. Advocada contra la varola", Vich, per Ignasi Vallis, 1825.
- 73.- CONSTANS: op. cit., p. 34.
- 74.- AMADES, Joan: "Els Ex-vots", Barcelona, Editorial Orbis, 1952, p. 20 i fo 8.
- 75.- "Alabanças de Nostra Senyora de Guadalupe", Barcelona, en casa de Antoni Lacavalleria, 1656.